

Jan de Witt en Schiedam

J.M.M. Jansen

voor Jasper de Wit

In de biografie van Jan de Witt van de Amerikaanse historicus Herbert Rowen, die in 1985 in het Nederlands verscheen, komt in het register de naam Schiedam niet éénmaal voor.

Betekent dat dat Schiedam en De Witt niets met elkaar te maken hadden? In tegendeel, zij hadden zo'n beetje dagelijks met elkaar te maken. Wat precies, dat zal ik u in de komende twintig minuten vertellen.

Schiedam was rond het midden van de zeventiende eeuw een binnen de vesten van Westvest, Vellevest, Noordvest en Broersvest gelegen stad met een omvang van ongeveer zeventuizend inwoners, althans van bijna 1400 woningen. Deze stad was ommuurd door wallen en poorten. Dit waren er vijf in getal, namelijk van oost via zuid naar west de Overschiese Poort, de Rotterdamse Poort, de Hoofdpoort, de Vlaardingerpoort en de Kethelpoort. Tot de jurisdictie van de stad behoorden ook het Oost- en West Frankenland, het gebied van de Voor- en Buitenhaven, dat wil zeggen het havengebied aan de Maas. In 1599 was hier, buiten de stadsgrenzen, een voorstad ontstaan toen 20 erven nabij het Hoofd werden uitgegeven. Deze erven mochten worden gebruikt voor *allerhande neringen, coopmanschappen ende hantwercken*. Het ligt voor de hand dat hier bedrijven werden gevestigd die direct met de activiteiten in de haven hadden te maken. Een nieuw gebied ontstond toen in 1614 de Nieuwe Haven werd gegraven. Hierbij ontstond een nieuw door water omgeven terrein dat voorlopig ook als industrieterrein ging dienst doen, onder andere voor scheepswerven. Maar ook woningen werden hier gebouwd. We weten dat er in 1632 22 stonden. Overigens verloor de Hoofdpoort bij deze uitbreiding zijn functie. In de achttiende eeuw zou hier het eerste stadspark worden aangelegd.

Hoewel er al wel branderijen waren, was de betekenis van de brandersnijverheid gering. Wel is het zo dat deze nijverheid flink zou profiteren van de oorlogsvoering. Zo verboden de Staten Generaal in 1671 invoer van alle brandewijn uit Frankrijk. Maar economisch was Schiedam nog bijna volledig afhankelijk van de haringvangst en alle nevenbedrijven. Dit waren zoutketen, scheepswerven, taanhuizen, nettenboeterijen, kuipers. De gemiddelde vangst bedroeg zo'n 1500 last per jaar, met uitzondering van de oorlogsjaren 1652 -1653, 1665-1667 en 1672-1673. Een last is overigens een inhoudsmaat van bijna 1700 liter. De

opbrengst in die jaren was sterk verminderd of soms zelfs geheel nul, zoals in het jaar 1665. Alleen al op deze manier kreeg Schiedam direct te maken met de oorlogspolitiek onder leiding van Jan de Witt.

Maar Schiedammers waren ook direct betrokken bij de Eerste en Tweede Engelse oorlog. Tijdens de Driedaagse Zeeslag in februari 1653 in het Kanaal tegen Blake, was een van de kapiteins de Schiedammer Cornelis Adriaensz. Kruik met het schip De Vogel Struys. Tot zijn bemanning behoorden veertig Schiedamse matrozen. Hij vocht tegen verschillende Engelse schepen, maar moest helaas het onderspit delven. Van de Schiedamse matrozen overleefden er slechts drie. Het schip van Kruik werd daarna door de Engelsen naar Portsmouth gesleept. Tijdens de Tweede Engelse Oorlog was het de Schiedamse kapitein Ruth Maximiliaens die met zijn schip het vijandelijke schip de *Convertine* buitmaakte, een schip onder gezag van John Perce met vijftig stukken en 190 man. Helaas sneuvelde Maximiliaens als kapitein van een linesschip tijdens de Tweedaagse Zeeslag onder leiding van De Ruyter in augustus 1666. Ook een andere Schiedammer was bij deze slag betrokken, namelijk de Ruyters secretaris in de Franse taal Nieuwpoort. Hij was een zoon van de Schiedamse pensionaris Willem Nieuwpoort, die we straks nog zullen tegenkomen.

Schiedam werd in de dagen van De Witt bestuurd door de vroedschap, een college bestaande uit 24 voor het leven benoemde personen die door de stadhouder werden benoemd. Uiteraard niet in de stadhouderloze periode onder De Witt, toen men als college zelf bepaalde wie benoemd werd. Uiteraard beviel ze dat veel beter.

Het dagelijks bestuur, met name financiën, openbare werken, benoeming van stadsfunctionarissen, het toelaten van vreemdelingen etc. werd uitgeoefend door een college van drie burgemeesteren.

De baljuw of schout, een functionaris in dienst van de stad en niet van de grafelijkheid, was verantwoordelijk voor de opsporing en vervolging van overtredingen en misdrijven en voor berechting. Hij eiste recht en was commissaris van politie en officier van justitie tegelijk. Het waren de schepenen, zeven in getal, die het recht vonden, met andere woorden zij velden het vonnis. Dit zowel in criminele als contentieuze zaken. Daarnaast hadden zij ook de volontaire rechtspraak onder zich. Dus zij deden strafrecht, civiel recht en het vrijwillige recht. In dit laatste geval moet u denken aan zaken als boedelzaken, weeszaken, faillissementen etc.

De stedelijke wetgeving werd behartigd door het college van de Weth, dat bestond uit schout, burgemeesteren en schepenen. Zij stelden de gemeentelijke verordeningen, genoemd keuren, vast.

Schiedam was ook van belang in het landsbestuur. De stad maakte namelijk onderdeel uit van de Staten van Holland. U weet het wellicht, de Staten hadden de soevereiniteit en bestonden uit de Ridderschap en achttien steden. Schiedam was de negende stad. In de vergaderperioden van de Staten had de stad natuurlijk dagelijks met de raadspensionaris te maken.

De Schiedamse afgevaardigden in de Staten, bestaande uit twee burgemeesteren dan wel oud-burgemeesteren én de rechtsgeleerde in dienst van de stad de pensionaris, verbleven in Den Haag tijdens de periode van de vergadering in een eigen logement. Om te voorkomen dat staatsgeheimen zouden uitlekken, was het ze verboden in particuliere logementen te verblijven. Om kosten te besparen, we blijven tenslotte Schiedammers, bevolkte Schiedam dit logement samen met de afgevaardigden uit de steden Gorcum en Schoonhoven. De bekendste logementen, die van Amsterdam en Rotterdam bestaan overigens nu nog steeds. Dat van Rotterdam doet nu dienst als Ministerie van Defensie.

In de tijden dat de Staten niet bijeenkwamen was het het College van Gecommitteerde Raden van het Zuiderkwartier, die het dagelijks bestuur van het gewest uitoefende. En ook hierin was Schiedam vertegenwoordigd. In 1656 verkeerde de stad over dit college in een conflict met De Witt en wel over een zaak die we nu zouden aanduiden met *De Balkenendenorm*.

[Is gelesen een missive van de raedpensionaris in dato den 3 deser, notificerende hoe dat de gedeputeerden vanwegen dese stad benefens eenige andere weynige leden noch waren difficulterende geweest de versochte verhoginge van de tractementen van de Raden Provinciael van Holland ende vermits in de aenstaende vergaderinge deselve sake weder op het tapijt soude werden gebracht, versochte mitsdien dat de heeren gedeputeerden mochte werden gelast in de gemelte verhoginge te mogen consenteren, waerop sijnde gedelibereert is goedgevonden en verstaen dat de gedeputeerden vanwegen dese stad in de selve verhoginge niet sullen consenteren, maer die ten uysterste toe excuseren en in cas alle de verdere leden daerinne quaemen te excuseren, sullen daervan aen dese vergaderinge rapport doen.]

De afzonderlijke Schiedamse afgevaardigden waren niet alleen maar zuinig. Een van hen declareerde zelfs tweemaal zijn onkostenvergoeding toen hij in Den Haag moest zijn, weliswaar voor twee verschillende colleges, te weten de Staten en de Raden, maar in dezelfde periode. Bonnetjesaffaires, zoals nu in Engeland, kenden ze dus toen al in Schiedam.

Bij toerbeurt maakte Schiedam ook deel uit van de Staten Generaal, het bestuursorgaan van afgevaardigden van de Staten dat de bovengemeenschappelijke belangen behartigde.

Ook op het gebied van marinezaken speelde Schiedam een rol. De stad had namelijk een permanente afgevaardigde in het College van de Admiraliteit op de Maze, de instantie die de zorg voor het zeewezen en de uitrusting van marineschepen als taak had. Hier kregen ze te maken met die andere De Witt, namelijk met Cornelis, die ook zitting in het college had. Cornelis zat er namens de stad Dordrecht. Zijn Schiedamse collega was Willem Brasser.

Dan had Schiedam ook nog zitting in een ander, vooral economisch belangrijk college, namelijk het College van de Grote Visserij, die de haringschepen met oorlogsschepen beschermden, de haringvangst reguleerde en die belastingen inde zoals het lastgeld, waarmee de oorlogsschepen werden gefinancierd. We hebben gezien hoe belangrijk de haringvangst juist voor onze stad was. De eerder genoemde Cornelis Kruik was overigens penningmeester van dit college.

Zoals gezegd had Schiedam er geen spijt van dat in 1650 door de Staten van Holland besloten werd geen nieuwe stadhouder te benoemen. Het vroeg en verkreeg van de Staten de vergunning zelf burgemeesteren, schepenen en vroedschappen te benoemen. De stad onderschreef de door Johan de Witt in een geheim artikel van het Vredesverdrag van Westminster opgenomen bepaling van de Akte van Seclusie, waarbij de prins van Oranje en zijn nakomelingen werden uitgesloten van het stadhouderschap van Holland en van het opperbevelhebberschap van Holland. Daarover straks meer. Ook in 1667 stond Schiedam aan de zijde van de Staatspartij dat wil zeggen aan die van Johan de Witt. De vroedschap besloot toen diens afgevaardigden in de Staten *daerheen sullen helpen dirigeren teneynde het stadhouderschap over dese provincie werde gemortificeert (...) tot meerder verseekeringe ende vaststellinge van de jegenwoordige regeringe ende vrijheyt van dien*. Het originele charter, voorzien van het Statenzegel en de handtekening van Johan de Witt berust nog steeds in het Schiedamse Gemeentearchief.

Een van de meest uitgesproken aanhangers van De Witt in het Schiedamse stadsbestuur was Mr. Willem Nieuwpoort. We noemden zojuist zijn zoon. Nieuwpoort senior had een gemeenschappelijke geschiedenis met De Witt. Hij was geboren in 1607 als zoon van de gelijknamige stadssecretaris en werd na zijn rechtenstudie in 1635 pensionaris van de stad met als speciale taak Schiedams afvaardiging in de Staten van Holland bij te staan. Al een jaar later werd hij tot vroedschap benoemd en omdat dat een onverenigbare functie was met het pensionarisambt, werd besloten hem als waarnemend pensionaris te benoemen. In 1650 werd hem een bezending naar de verschillende gewesten opgedragen om de stadhouderloze regeringsvorm te bepleiten. Hij was in 1654 aanwezig bij de onderhandelingen met Cromwell ter beëindiging van de eerste Engelse oorlog. Dat de keus van de Staten juist op hem gevallen was, kwam ook omdat hij te boek stond vanwege zijn *kleine gezindtheid omtrent het Huis van Oranje*. Het resultaat van zijn onderhandelaarschap was ondermeer de akte van seclusie. Aan deze bezending had hij overigens niet al te positieve herinneringen overgehouden want toen hij in 1658 nogmaals door de Staten naar Engeland zou worden afgevaardigd, vroeg hij de vroedschap zich daartegen te verzetten, totdat zij declaraties van de vorige bezending zouden zijn afgewikkeld. Of dat resultaat had weet ik niet, maar hij werd weer als ambassadeur in Engeland benoemd. Twee jaar later kwam het bewind van Cromwell ten einde toen de Oranjegezinde koning Karel II de troon besteeg als koning van Engeland. Nieuwpoort was nu een minder geziene figuur en kwam terug naar Holland. Ook voor Nieuwpoort kwam het einde van zijn politieke carrière in 1672, alleen niet op zo'n gruwelijke manier als De Witt. De oproerige beweging in dat jaar sloeg op 28 juni naar Schiedam over en wat er met Nieuwpoort gebeurde lezen we in een verslag van een tijdgenoot:

Nadat op gisteren, zijnde dinsdagnamiddag alhier tijding was gekoomen dat het gemeene volk te Schiedam was op de been geweest omdat zij den heer Prins van Oranje tot stadhouder wilden hebben gekooren ende daarom diverse heeren hadden aengerandt ende bij de mantel gevat zooals zij quaamen uit de vroedschap, zeggende te willen vernemen wat in de vroedschap was geresolveert ende vele scheldwoorden daerbij voegende, zijn eyndelijk zooverre gekoomen dat zij de persoon van Nieuwpoort, die voor desen in diverse considerabelen ambassaden is gebruykt geweest, hebben niet alleen bij de mantel gegrepen, maer hem deerlijk geslagen ende gequetst, dat zommige meenden dat hij daarvan zoude sterven.

Het volksoproer maakte indruk. De vroedschap koos eieren voor zijn geld, zwoer het Eeuwig Edict af, verklaarde de prins van Oranje tot stadhouder en schorste Nieuwpoort in al zijn functies. De nieuwe stadhouder maakte daarna terstond gebruik van zijn recht op

wetsverzetten en ontsloeg Nieuwpoort als vroedschap. Hoewel er meer staatsgezinde vroedschapsleden waren, was hij de enige en dus duidelijk de zondebok. Enkele jaren hierna, in 1678, overleed Willem Nieuwpoort. Zijn erfgenamen kregen pas in 1690 het salaris uitbetaald dat hij in 1672 nog tegoed had.

Tenslotte nog iets over de appreciatie van Schiedam voor de gebroeders De Witt.

Toen de Staten Cornelis in 1668 wilde belonen voor zijn verdiensten in de Tweede Engelse oorlog, vonden de Schiedammers de schenking van een heerlijkheid wel al te veel van het goede. Een jaarlijks lijfrente vonden ze meer dan genoeg.

In hetzelfde jaar was er sprake van een verhoging van het traktement van Jan de Witt. De Schiedammers vonden dat, ondanks dat De Witt te veel de vrije hand nam in de vergaderingen ten koste van de Schiedamse voorstellen, hem een jaarlijks traktement van drieduizend gulden, met terugwerkende kracht vanaf zijn benoeming, wel toekwam. Maar dit was dan wel het absolute maximum. Het bedrag mocht wel minder worden maar niet méér en ook *sonder dat hetselve nochtans eenige de minste consequentie sal mogen werden getrocken*. En ook bepaalde men *dat men vanwege dese stad alle liberaliteyten* (dus de vrijheden die De Witt zich permitteerde) *sal afsnijden*.

Dames en Heren, ik begon met de historicus Rowen. Hij moest bijna dertig jaar geleden –nu zal het wel veel erger zijn- al constateren dat de naam van Jan de Witt bij de schooljeugd niet meer bekend in de oren klinkt. Dat bleek toen hij met de historicus Jan den Tex over de Leusderhei liep en hij daar een aantal stoeiende kinderen ontmoette van wie er niet één ooit de naam van Jan de Witt had gehoord. Zo bekend als de naam De Witt ooit was, alleen al blijkend uit het gezegde *iemand op zijn De Witts behandelen*, d.w.z. dreigen met geweld, zo bekend was ooit de naam Schiedam. Over de gehele wereld was deze naam identiek aan de jenever. Tegenwoordig zijn er nog maar vier jeneverproducenten in Schiedam, al zijn dat wel hele grote.

Maar gelukkig zijn er de Vrienden van De Witt om diens naam in ere te houden én die vandaag ook nog eens de stad maar ook het product Schiedam eer aan doen.

Ik dank u voor uw aandacht! Proost!

Bronnen

Gemeentearchief Schiedam, Archief van het stadsbestuur tot 1795 inv. nrs. 2-6, 69.

Literatuur

G. van der Feijst, *Geschiedenis van Schiedam*, Schiedam 1975

K. Heeringa, *Schiedam en Schiedamers in de dagen van De Ruyter*, Schiedam 1907

A. van der Poest Clement, *Stedelijke archiefzorg en stadsgeschiedschrijving*, Schiedam 1954

Idem, *Uit het verleden van Schiedam*, Schiedam 1985